

The article is discusses the changes in the individual epilepsy patients occurring as a result of illness. It reveals the problems of the primary and secondary psychiatric disorders, focus on the dynamic nature of the disease and its flow patterns at different stages. The problems of personality changes and learning epilepsy patients at different levels of social and psychological adaptation: high, medium and low are analyzed which based on a detailed study of medical records, clinical interviews, collected clinical and psychological anamnesis and experimental conducting case studies. The issue of legal support of patients with epilepsy is raises.

Статтю подано до друку 15.11.2013.

© 2013 р.

І. М. Бевзюк (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРАЦІВНИКА ПРОКУРАТУРИ

Європейська вища освіта сьогодні розглядається як “навчання на основі компетенцій”. Компетентністний підхід відповідає вимогам модернізації європейської освіти в межах Болонської декларації. Нова концепція компетенцій починає відігравати важливу роль і у вирішенні проблем професійної освіти. Експерти Ради Європи визначають, що компетентність передбачає спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні й соціальні потреби та включає комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок[1]. Українська освіта починає оперувати поняттям компетентності в тому значенні, яке пропонують європейські країни [2]. Професійна компетентність – індивідуальна характеристика рівня відповідності вимогам професії. Тому в освітніх процесах навчальних закладів, які готують майбутніх працівників прокуратури, основним завданням є формування ключових компетенцій, серед яких для людей професії “прокурорського працівника” як особливо значущу виділяємо комунікативну, адже їх праця передбачає високі вимоги до міжособистісної взаємодії.

Комунікативна компетентність майбутнього працівника прокуратури є складовою його професійної компетентності. Це якісна характеристика суб'єкта прокурорської діяльності, що визначається наявністю відповідних професійним функціям комунікативних знань, умінь, здібностей та ступені готовності їх виконання у професійній діяльності, а також наявністю відповідних професійним вимогам особистісних якостей, що становлять систему цінностей, установок та виконують регулятивну функцію. Вона визначає успішність виконання соціально-комунікативних функцій прокурорської діяльності, містить характеристики, установки, цінності особистості, що дозволяють встановлювати і підтримувати психологічний контакт з різними учасниками спілкування, долати психологічні та комунікативні бар'єри; забезпечувати тактовне, шанобливе, емпатійне ставлення до людей; передбачає вільне володіння вербальними і невербальними засобами спілкування та технологіями соціальної взаємодії, у тому числі механізмами комунікативного впливу, як у міжособистісному спілкуванні, так і при публічному виступі.

Рівень комунікативної компетентності прокурора зумовлений рівнем його загального розвитку, світогляду, наявністю різнобічних знань, сформованості певних моральних принципів. Основу комунікативної компетентності прокурора формують комунікбельність, комунікативні якості, відповідні знання та уміння.

Ґрунтуючись на структурно-системному підході, у якості критеріїв визначення рівнів розвитку комунікативної компетентності майбутніх прокурорів ми обрали ряд психологічних особистісних характеристик, що зумовлюють ефективність прокурорської діяльності, зокрема її комунікативної складової, визначають ціннісні установки у професії, спрямованість на самовдосконалення і відповідають періоду засвоєння професії у ВНЗ. Критеріями високого рівня комунікативної компетентності студентів, що готуються до прокурорської діяльності, є:

- знання вербальних та невербальних засобів спілкування, у тому числі методів та прийомів розвитку комунікативних здібностей; знання та адекватна самооцінка власного рівня комунікативної компетентності; розвинена рефлексія (*гностичний компонент*);

- високий рівень розвитку комунікативних та організаторських здібностей; уміння встановлювати та підтримувати діалогічний контакт зі співрозмовником; уміння застосувати конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях; наявність лідерських якостей; екстравертованість (*комунікативно-поведінковий компонент*);

- розвинені емпатія та тактовність; позитивна самооцінка; врівноваженість психоемоційних станів; витривалість, стійкість до психоемоційних перевантажень (*емоційний компонент*);

- виражена потреба у спілкуванні; мотивація до успіху; професійна інтернальність; енергійність, активність, цілеспрямованість; розвинений самоконтроль; організованість тощо (*мотиваційно-вольовий компонент*).

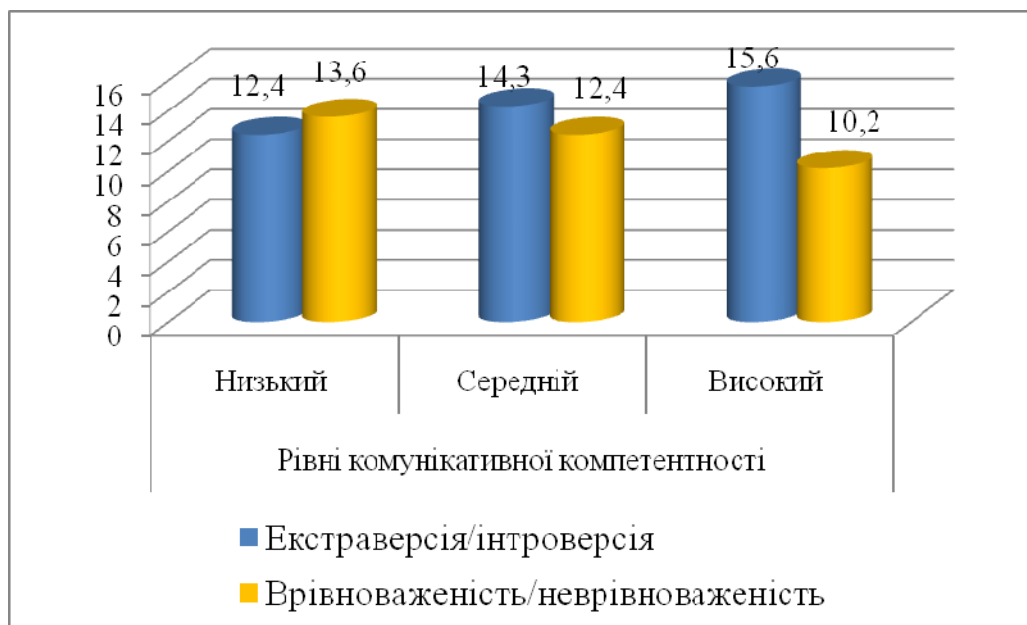
Експериментальне дослідження проводилося в Інституті підготовки кадрів Національної академії прокуратури України (НАПУ). У ньому взяли участь студенти-магістранти денної форми навчання у кількості 202 осіб віком від 20 до 25 років. Вибір цієї категорії досліджуваних був зумовлений тим, що на цьому етапі навчання основна увага приділяється науковій роботі студента, проте, її важливим змістом є також проходження практик, на яких студент повинен продемонструвати високий рівень комунікативних умінь і, зокрема, професійної комунікативної компетентності. Як засвідчують викладачі, основна проблема студентів, що призводить до зниження ефективності проходження практик, це недостатній рівень саме комунікативних професійних навичок студента як в роботі з клієнтом, так і при публічному виступі. Одним з критеріїв комунікативної компетентності є її емоційний компонент.

Емоційна врівноваженість (стабільність) виявляє здатність людини протистояти несприятливим факторам, успішно справлятися зі стресом, швидше повертатись у збалансований стан після емоційного напруження, яким наповнена прокурорська діяльність. Емоційно неврівноважені особистості часто виявляють тривогу, внутрішнє хвилювання, сум, втрачають самоконтроль. Надмірна врівноваженість (1-5 балів) так само є неприйнятною, оскільки зумовлює надмірну індиферентність спеціаліста, що неможливо в умовах високої відповідальності та гуманістичної спрямованості комунікативного процесу прокурора.

Результати засвідчують, що більшість магістрантів володіють необхідним рівнем екстравертованості та врівноваженості, що відповідає професійним вимогам. Проте, серед них є й ті, хто має надто високу екстраверсію (3,9%) та інтроверсію (8,9%) та надвисоку психічну врівноваженість (13,8%) та неврівноваженість (27,7% у сукупності з високим її рівнем).

Для перевірки зв'язку даних показників з рівнем розвитку професійної комунікативної компетентності майбутніх прокурорів, ми провели якісний аналіз їх вираженості у виділених за рівнями групах студентів. З'ясувалось, що найбільше несприятливих рівнів врівноваженості/неврівноваженості (висока врівноваженість та неврівноваженість) у групі студентів

з низькою самооцінкою комунікативної компетентності і частково з середнім, причому саме для останньої властиві надвисокі рівні врівноваженості. Для групи з високим рівнем професійної комунікативної компетентності характерною є помірна врівноваженість (Рис. 1).

Рис. 1. Середні показники шкал тесту Г.Айзенка у відповідності до рівнів комунікативної компетентності майбутніх прокурорів

Неадекватні професійним вимогам показники екстраверсії/інтроверсії (висока екстраверсія та висока інтроверсія) розподілились по групах наступним чином: надмірна інтровертованість належить переважно особам з групи низького рівня, висока екстраверсія – групам з середнім та високим рівнем самооцінок комунікативної компетентності. Ми пов'язуємо подібні результати з тим, що висока інтроверсія є більш несприятливим особистісним фактором для розвитку комунікативної компетентності, ніж підвищена екстраверсія, означені недоліки якої можуть піддаватись формувальним впливам.

Стійкість та витривалість, які також були включені нами до особистісних детермінант рівня комунікативної компетентності майбутніх прокурорів, вивчались за допомогою опитувальника Я.Стреляу, що призначений для виміру таких характеристик типу нервової діяльності, як рівень сили процесів збудження, рівень сили процесів гальмування, рівень рухливості нервових процесів.

Високі бали за шкалою сили збудження свідчать про сильну відповідну реакція на стимул, швидке включення у роботу, досягнення високої продуктивності, про низьку стомлюваність, високу працездатність і витривалість. Сила нервових процесів з боку гальмування передбачає легке гасіння стимулів збудження, швидке реагування відповідними діями на прості сенсорні сигнали, високий самоконтроль, зібраність, пильність, холоднокровність у поведінкових реакціях.

За результатами цих показників розраховується показник врівноваженості процесів збудження і гальмування за силою. Результат у межах 0,85 – 1,15 свідчить про врівноваженість нервових процесів. Якщо значення вище 1,15 – це означає невірноваженість у бік збудження. Значення менше 0,85 означають невірноваженість у бік гальмування.

Таким чином, при аналізі отриманих даних ми враховували показники врівноваженості нервових процесів за силою, розподілив їх на три рівня: врівноваженість нервових процесів (0,85 – 1,15), неврівноваженість у бік гальмування (< 0,85), неврівноваженість у бік збудження (> 1,15). У табл. 1 представлено результати за усією вибіркою.

Отже, у досліджуваній вибірці переважає оптимальний для прокурорської діяльності та для її комунікативного процесу рівень врівноваженості процесів збудження та гальмування (77,3%), що засвідчує стійкість та витривалість спеціаліста у роботі взагалі та комунікативній взаємодії зокрема. 7,9% досліджуваних мають неврівноваженість у бік гальмування, при якій вірогідні неврівноважена поведінка, сильні короточасні емоційні переживання, нестійкий настрій, слабе терпіння, агресивна поведінка, переоцінка своїх здібностей, ризикованість, погана перешкодостійкість.

Таблиця 1

Розподіл показників шкал тесту Я. Стрелю у досліджуваній вибірці за рівнями

N=202

Рівні	Абс.	%
Врівноваженість	156	77,3
Неврівноваженість у бік гальмування	16	7,9
Неврівноваженість у бік збудження	30	14,8

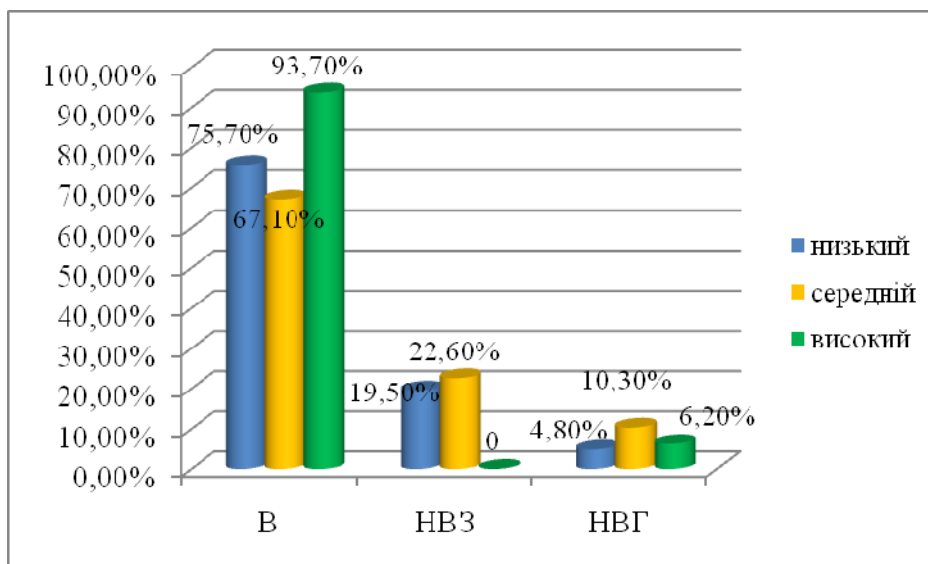
У 14,8% досліджуваних зсув балансу нервових процесів у бік гальмування, якому характерна врівноважена поведінка, стійкий настрій, гарне терпіння, стриманість, холонокровність, реальна оцінка своїх здібностей, проте мають місце слабкі емоційні переживання, що можуть знижувати емотивність, гуманність, що є необхідними складовими комунікативного процесу прокурорської діяльності.

Детальний аналіз показників за рівнями самооцінок комунікативної компетентності майбутніх прокурорів показав, що для 93,7% досліджуваних з високим рівнем властива врівноваженість. Жодний студент з цієї групи не має ознак неврівноваженості у бік збудження. Неврівноваженість у бік збудження розподілилась більш менш рівномірно між студентами груп з низьким та середнім рівнем комунікативної компетентності (19,5% та 22,6% відповідно). Неврівноваженість у бік гальмування має місце серед студентів усіх трьох груп, проте не однаково виражена: з високим рівнем – 6,2%, з середнім – 10,3%, з низьким – 4,8% (Рис. 2.).

Отже, результати дозволяють стверджувати, що врівноваженість нервових процесів забезпечує успішність комунікативного процесу майбутніх прокурорів і визначає підвищення рівня комунікативної компетентності. Проте, оскільки ця складова є біологічно обумовленим детермінантом, що важко піддається формувальним впливам, вважаємо за необхідне актуалізувати цю причину можливого зниження і звернути увагу студентів на підсилення тих якостей, що компенсували б небажані (наприклад, тренувати волю).

Емпатійні здібності є необхідними у діяльності прокурорів, оскільки ця діяльність має гуманістичну спрямованість, причому ще й підкріплену законодавством України. Результати дослідження рівня емпатійних здібностей за методикою В.В. Бойка дозволили встановити рівень емпатії за шістьма показниками: раціональний канал (спрямованість пізнавальних процесів особистості на розуміння іншої людини), емоційний канал (здатність співпереживати), інтуїтивний

канал (дозволяє передбачати поведінку іншої людини, спираючись на досвід), установки, що сприяють емпатії (відсутність прагнення уникати особистих контактів, не проявляти інтерес до іншої людини), проникаюча здібність (дозволяє створювати атмосферу відвертості, довіри), ідентифікація (уміння поставити себе на місце партнера по спілкуванню).

Рис. 2. Розподіл показників врівноваженості/неврівноваженості нервових процесів у групах досліджуваних з різним рівнем комунікативної компетентності

Примітка: В – врівноваженість, НВЗ – неуврівноваженість у бік збудження, НВГ – неуврівноваженість у бік гальмування.

Показник по кожній шкалі не перевищує 6 балів, сумарний показник варіює від 0 до 36 балів. Отримані результати розподіляються за рівнями розвитку емпатійних тенденцій: дуже високий рівень (30 балів і вище); середній (29-22 бали), низький (21-15 балів), дуже низький (менш ніж 12 балів). Результати з урахуванням рівнів комунікативної компетентності майбутніх прокурорів представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

Середні показники вираження емпатійних тенденцій у досліджуваних групах

Емпатійні тенденції	Рівні комунікативної компетентності			
	Низький n=41	Середній n=97	Високий n=64	Разом N=202
Раціональний канал	3,8	4,1	5,2	4,3
Емоційний канал	4,3	4,6	4,8	4,5
Інтуїтивний канал	3,6	3,6	3,9	3,7
Установки, що сприяють емпатії	4,2	5,1	5,3	4,8
Проникаюча здібність	4,2	4,4	4,8	4,4
Ідентифікація	3,9	4,2	5,2	4,4
Загальний показник	24,1	26,1	29,2	26,4

Середній показник емпатії по вибірці в цілому складає 26,4 балів, що становить середній рівень. Найвищий загальний показник виявився у групі з високим рівнем комунікативної компетентності: 29,2 бали, що становить крайню межу середнього, ближче до високого. У групах з низьким та середнім рівнями комунікативної компетентності емпатійність має невеликий розрив у загальних показниках: 24,1 та 26,1 бали відповідно.

Детальний аналіз показників емпатії дозволив виявити ряд розбіжностей їх розвитку у майбутніх прокурорів. Зокрема, по всім трьом групам зберігається невисокий рівень розвитку інтуїтивного каналу (3,6 б., 3,6 б., 3,9 б. відповідно), який дозволяє людині діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про них, спираючись на досвід, що зберігається у підсвідомості. Це вірогідно є результатом недостатнього досвіду як професійного, так і життєвого в цілому.

На більш високому рівні, зі збереженням рівності по групах, є вираженим емоційний канал емпатії (4,3 бали – у групі з низьким рівнем, 4,6 балів – з середнім та 4,8 бали – з високим), що забезпечує роль сполучної ланки між людьми. Його розвиток характеризує здатність людини входити в емоційний резонанс з оточуючими, співпереживати, розуміти внутрішній світ інших людей, прогнозувати їх поведінку і ефективно впливати. Недостатність цієї здібності знижує ефективність гуманістично спрямованого спілкування.

Проникаюча здатність в емпатії є властивістю, що дозволяє створювати атмосферу відкритості, довірливості, задушевності. Проте, специфіка прокурорської діяльності не завжди сприяє подібній атмосфері і носить характер напруженості, підозрливості, що перешкоджає розкриттю і емпатичним виявам. Очевидно, відсутність достатнього досвіду роботи безпосередньо з людьми у професійній діяльності, не дозволила студентам підняти рівень цього показника навіть у групі з високим рівнем комунікативної компетентності: 4,2 бала, 4,4 бали та 4,8 балів відповідно.

Позитивні установки, що сприяють емпатії, є найбільш вираженими у групі з високим рівнем комунікативної компетентності: 5,3 бали з деяким зниженням їх у групі з середнім (5,1 бал) та низьким рівнем (4,2 бали). Якщо людина намагається уникати особистих контактів, вважає недоречним проявляти цікавість до іншої особистості і переконує себе спокійно ставитися до переживань і проблем оточуючих, ефективність емпатії знижується. Подібні установки значно обмежують діапазон емоційної чуйності і емпатичного сприйняття, а тому є необхідними для підсилення у групі з низьким рівнем комунікативної компетентності.

Раціональний канал емпатії також переважає у групі з високим рівнем, причому з більшим відривом у порівнянні з іншими групами: 3,8 бали, 4,1 бал та 5,2 бали відповідно. Здатність спрямовувати увагу, сприйняття і мислення людини на розуміння сутності іншого людини, на її стан, проблеми і поведінку, відкриває шлюзи емоційного і інтуїтивного відображення партнера.

Ця ж тенденція розподілення показників зберігається по показниках ідентифікації (3,9 бали, 4,2 бал та 5,2 бали відповідно). В основі ідентифікації – легкість, рухливість, гнучкість емоцій, здатність до наслідування. Її більша розвиненість у групі студентів з високим рівнем комунікативної компетентності становить її у ряд значущих здатностей для ефективної професійної взаємодії прокурора.

Показник самооцінки майбутніх прокурорів як одна зі складових їх комунікативної компетентності вимірювалась за допомогою методики С.Будассі, результати якої представлено у табл. 3.

Рівні розподілялись наступним чином: від -0,33 до -1 – неадекватно низька самооцінка; від -0,09 до -0,32 – низька; від 0,52 до 0,1 – середня адекватна; від 0,53 до 0,84 – висока адекватна; від 0,85 до 1 – неадекватно висока.

Рівні самооцінки у досліджуваних групах

Рівні самооцінки	Рівні комунікативної компетентності							
	Низькій n=41		Середній n=97		Високий n=64		Разом N=202	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Дуже низька неадекватна	0	0	0	0	0	0	0	0
Низька	7	17,1	12	12,3	1	1,5	23	11,3
Середня адекватна	24	58,3	53	54,6	32	50,0	109	53,9
Висока адекватна	10	24,3	32	32,9	31	43,7	70	34,6
Дуже висока неадекватна	0	0	0	0	0	0	0	0

Аналіз результатів показав перевагу адекватних рівнів самооцінки студентів по всій вибірці: 88,5% мають адекватно високий та адекватно середній рівень самооцінки. Порівняння даних по виділених групах довів значущість адекватно підвищеної самооцінки як детермінанти високої комунікативної компетентності: у групі з високим рівнем комунікативної компетентності занижений рівень мають лише 1,5%. У той же час, серед студентів з середнім та низьким рівнями тих, хто вважає свою самооцінку невисокою значно більше: 17,1% та 12,3% відповідно. Високий адекватний рівень самооцінки виражений переважно у групі студентів з високим рівнем комунікативної компетентності (43,7%). В групі з низьким рівнем кількість студентів з таким рівнем майже вдвічі менше (24,3%), в групі з середнім рівнем комунікативної компетентності це показник складає 32,9%.

Таким чином, проведене дослідження доводить наявність значущих зв'язків рівнів комунікативної компетентності майбутніх прокурорів з рядом емоційних складових особистісних властивостей, що виступають детермінантами її ефективності.

Література

1. Дубчак О. Психологічні умови формування "гнучкої" особистості / О. Дубчак, В. Покладова, Н. Стефаненко // Нові напрямки творчого розвитку особистості школяра: матеріали доповідей та повідомлень науково-практичної конференції. – К., 2004. – С. 20-21.
2. Стратегія формування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: К.І.С., 2003. – 296 с.
3. Жуков Ю.М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю.М.Жуков, Л.А.Петровская, П.В.Растенников – М.: Изд.-во МГУ, 1990. – 104 с.

В статье раскрывается эмоциональная составляющая коммуникативной компетентности будущих работников органов прокуратуры. Количественный и качественный анализ результатов экспериментального исследования представлен в зависимости от уровней развития профессиональной компетентности: высокого, среднего, низкого. Данный анализ включает эмоциональную уравновешенность (стабильность) / неуравновешенность, экстраинтровертированность, эмпатийные тенденции и самооценку студентов-магистрантов, будущих прокуроров.

The article reveals the emotional component of communicative competence of future prosecutors. Quantitative and qualitative analysis of the experimental results is presented as a function of the levels of development of professional competence: high, medium, low. This analysis includes emotional balance (stability) / imbalance, extro / introversion, empathy tendencies and self-esteem of master students, future prosecutors.

Статтю подано до друку 15.11.2013.

© 2013 р.

О. М. Василенко (м. Київ)

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОПІДГОТОВКИ СТУДЕНТА В УМОВАХ НАВЧАННЯ ЗА КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ

Специфіка вивчення іноземної мови полягає саме в тому, що той, хто навчається, повинен систематично і самостійно працювати, читати, поповнювати лексичний запас. Тому і постає питання про вміння людини організувати свій час, щоб планомірно займатись вивченням мови, оскільки саме систематичне повторення вивченого матеріалу і засвоєння нового є запорукою успішного оволодіння іноземною мовою.

Оскільки сьогодні обсяг наукової інформації постійно збільшується, то багато дослідників наголошують на тому, що студентам необхідно не просто передавати знання, а навчити їх самих вчитися. В цьому контексті важливу роль відіграють саме організаційні вміння. А.К. Громцева під організаційними вміннями пізнавальної діяльності розуміє „... вміння, які забезпечують найбільшу інтенсивність пізнання; до них відноситься вміння окреслити ціль своєї освітньої роботи, визначити шляхи її реалізації, спланувати процес роботи, вміння проконтролювати результати і згідно даним контролю окреслити хід подальшої самоосвітньої діяльності” [1, с. 96].

Оскільки в умовах навчання за кредитно-модульною системою значна кількість часу відводиться на самостійну роботу студента, питання організаційних умінь та організації самопідготовки студентів є особливо актуальними. Вміння планувати – це вміння перш за все поставити перед собою чітку конкретну мету, ціль. Є.В. Заїка [2] вважає, що цілі студента повинні передбачати конкретний і порівняно близький за часом результат. Занадто загальні, далекі і неконкретні цілі не можуть виконувати функції спрямування в організації конкретної діяльності. Ціль повинна бути доступною і достатньо мотивованою. Для реалізації ж поставленої цілі і дотримання виконання запланованих дій ми вважаємо за необхідне притаманне особистості відповідальне ставлення. Якщо у особистості відповідальне ставлення на високому рівні, то вона здатна звітувати за свої вчинки, планування своєї діяльності і часу перед собою і перед іншими членами спільноти. Саме для реалізації запланованої діяльності і нерозходження слова і справи повинна бути присутня ця якість.

Метою нашого дослідження було вивчення вміння студентів планувати свою діяльність і виявлення ними відповідального ставлення.

Для вивчення вміння планувати свою діяльність ми використовували методику В.Ф. Моргуна [3], яка дозволяє простежити витратність часу студентами та встановити скільки часу витрачається на різні форми організації життєдіяльності. Методика має вигляд опитувальника з відкритим типом питань. Студентам пропонується перерахувати всі види подій, які з ними трапились за добу. У пункті „Реальні витрати часу” студентам пропонується проставити проти кожної події три цифри: